

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Постановка проблеми. Розвиток тіньової економіки є прямим наслідком відкритих можливостей легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, що, в свою чергу, призводить до підвищення уразливості фінансової системи країни і виявляється у дестабілізації економічної ситуації та зниженні темпів економічного розвитку. Розрахунок масштабів тіньового сектора для України показує достатньо високий його рівень: 34 % від ВВП станом на 2004 р. за даними Мінекономіки України [4], тоді як нормальний рівень оцінюється у 10-15 %, а критичний – 25-30 % [5], хоча слід зазначити, що на сьогодні єдиної оцінки даного показника не існує.

Для України проблема відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, набула особливого загострення з переходом до ринкових відносин. Однак вона є актуальною не лише для вітчизняної економіки та економік країн колишнього СРСР, а й для багатьох інших країн світу.

Ефективна боротьба з відмиванням коштів неможлива без узгодженої взаємодії всіх ланок ланцюга фінансового моніторингу країни, в якому нормативно-регулюючу ланку можна вважати фундаментальною основою для усіх інших. У зв'язку з цим виникає актуальна задача формування конкретних рекомендацій щодо впорядкування нормативно-правової бази, які можуть бути використані у діяльності відповідних законотворчих і регулюючих органів.

Мета даної статті – проаналізувати сучасний стан нормативно-правової бази України, її готовність щодо запобігання злочинів з відмивання коштів та зробити теоретичні висновки і дати практичні рекомендації, які можуть бути використані відповідними законотворчими і регулюючими органами для поліпшення ситуації у напрямку відмивання коштів та протидії тероризму.

Аналіз досліджень і публікацій. Найбільш відома організація по боротьбі з незаконною легалізацією грошей – FATF (Група з розробки заходів боротьби з відмиванням грошей), крім того, існують інші подібні організації: AGP – Азіатсько-Тихоокеанська група по боротьбі з відмиванням грошей, CFATF – Карибська група з розробки заходів боротьби з відмиванням грошей, ESAAMLG – Південно-Східна африканська група по боротьбі з відмиванням грошей, GAFISUD – Група з розробки заходів боротьби з відмиванням грошей у Південній Америці, MONEYVAL – Спеціальний комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей, Україна є членом саме цієї організації. Даний список не є вичерпним, але вже можна осягнути масштаби проблеми відмивання грошей в цілому світі.

Основними законами України у сфері протидії легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, є:

1. Сорок рекомендацій Групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), введені в дію загальною постановою КМ України і Правління НБУ від 28.08.2001 № 1124.

2. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 № 2121-III.

3. Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” від 28.11.2002 № 249.

4. Закон України “Про боротьбу з тероризмом” від 20.03.2003 № 638.

5. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене постановою Правління НБУ від 14.05.2003 № 189, зі змінами та доповненнями.

6. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” від 12.07.2001 № 2664.

Правовий бік фінансового моніторингу банків розглядає В.В. Коваленко, який подає коротку характеристику нормативно-правових актів України [3].

О. Київець у своїй статті [2] вважає, що початок вітчизняної законотворчості припадає на 1995 р. з прийняттям Верховною Радою Закону України “Про заходи протидії обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР.

У своїй роботі “Проблеми боротьби з “відмиванням брудних коштів” О. Грищенко аналізує законодавство таких розвинутих країн, як Бельгія, Франція, Італія, Швейцарія. Розглядає найбільш поширену у всьому світі “трифазну” схему відмивання грошей.

Виклад основного матеріалу. Хоча приєднання України до Страсбурзької конвенції і відбулось у 1995 р., що повинно було означати автоматичний запуск механізму пошуку, арешту та конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом, що, в принципі, “на паперах” і відбувалося, але реальних зрушень у даному напрямку практично не було, тому у вересні 2001 р. Групою розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів були застосовані економічні санкції до України, що передбачало накладення обмежень на операції, які проводяться українськими банками за межами країни.

Накладення економічних санкцій змусило активізуватися вище українське керівництво у напрямку боротьби з легалізацією коштів, отриманих незаконним шляхом. Аналізуючи основний закон, що регулює діяльність комерційних банків – “Про банки і банківську діяльність”, можна побачити, що суттєва частина змін, які вносилися до нього, стосується сфери боротьби з легалізацією коштів, отриманих незаконним шляхом. Так, 28 листопада 2002 р. відбулося внесення коректив згідно з щойно прийнятим Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”. Глава 11 “Запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” викладена у новій редакції від 11 червня 2003 р., яка відповідає реаліям сьогодення. Змінами від 22 травня 2003 р. до статті 62 “Порядок розкриття банківської таємниці” встановлено, що на письмову вимогу органів державної виконавчої служби банк має надати інформацію по рахунках юридичної особи або фізичної – суб’єкта підприємницької діяльності, що є банківською таємницею. На нашу думку, досить суттєве доповнення.

За час свого існування основний Закон України, що регулює діяльність комерційних банків, піддався суттєвим змінам у частині запобігання легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, але досить очевидно, що цього недостатньо для того, щоб світова спільнота викреслила Україну зі списку країн, що не борються з легалізацією коштів, отриманих незаконним шляхом, та є спонсорами міжнародного тероризму. В даний момент Україна вже не знаходиться в “чорному” списку FATF, міжнародна організація по боротьбі з відмиванням коштів викреслила Україну зі свого “чорного списку” у лютому 2004 р., і на те є вагомі причини.

28 жовтня 2002 р. Україна прийняла Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”. Розділ перший визначає такі важливі терміни, як легалізація, внутрішній та зовнішній фінансовий моніторинг та ін. У другому розділі даного закону визначається система фінансового моніторингу як дворівнева, яка складається із суб’єктів первинного фінансового моніторингу та державного. Чітко визначено, хто має бути суб’єктом первинного фінансового моніторингу, зокрема до суб’єктів первинного фінансового моніторингу належать: банки, страхові компанії, клірингові та еквайрінгові установи, професійні учасники ринку цінних паперів та інші. До державного рівня належать: центральні органи виконавчої влади та Національний банк України, а також спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань фінансового моніторингу. В даному розділі визначаються обов’язки суб’єкта первинного фінансового моніторингу, правила, за якими здійснюється ідентифікація осіб, що здійснюють фінансові операції, порядок надання інформації про фінансову операцію, зазначаються повноваження центральних органів виконавчої влади та Національного банку України з питань фінансового моніторингу. Третій розділ даного закону цілком присвячений ідентифікації фінансових операцій, що підлягають обов’язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу. В наступних розділах розглядаються завдання, функції, права уповноваженого органу – Державного департаменту фінансового моніторингу, зазначаються засади міжнародного співробітництва у сфері протидії легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, та фінансування тероризму, а також встановлюється відповідальність за порушення вимог даного закону.

Можна зробити висновок, що Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” є достатньо продуманим нормативно-правовим актом, що детально описує сферу дії даного закону, визначає права та обов’язки учасників, а також визначає їх відповідальність у разі порушення норм даного закону. Але в червні 2003 р. відбулося засідання групи FATF у Берліні, на якому була прийнята нова редакція Сорока рекомендацій, і Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” повинен бути приведений згідно з внесеними змінами, що до цього часу не було зроблено. Актуальність приведення українського законодавства зростає ще більше на фоні входження України до Всесвітньої торгової організації (ВТО).

Наступним аргументом для міжнародної організації FATF щодо виключення України із “чорного” списку стало прийняття Закону України “Про боротьбу з тероризмом”, котрий в окремій редакції вийшов 20 березня 2003 р. Слід відзначити, що проблему відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, у переважній більшості випадків розглядають разом із проблемою фінансування

тероризму, а особливого загострення дана проблема на міжнародному рівні досягла у вересні 2001 р. після загальновідомих подій 11 вересня в США. Сполучені Штати Америки не єдина країна, яка відчула на собі жорстокість терористичних угруповань, які продемонстрували свою жорстокість лише в 2001 р. в таких країнах, як Туніс, Балі, Пакистан, Росія, Кенія. Тому прийняття Україною Закону України “Про боротьбу з тероризмом” є важливим кроком на шляху боротьби з міжнародним тероризмом.

Законом України “Про боротьбу з тероризмом” визначаються правові аспекти боротьби з даним явищем, організація і повноваження органів виконавчої влади та інших об’єднань і організацій.

Визначено, що правові засади боротьби з тероризмом становлять: Конституція України, Кримінальний кодекс України, даний закон, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 1977 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 1997 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, 1999 р. [8].

Сприяння України у боротьбі з міжнародним тероризмом беззаперечно, що стало однією із вагомих причин виключення України із “чорного списку” FATF.

Висновки. Насамперед слід відзначити, що Україна на даний момент має в цілому досить добре сформовану нормативно-правову базу щодо легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, однак проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки.

По-перше, закони, що стосуються сфери відмивання коштів, не були суттєво адаптовані до умов України, але даний факт не можна, в свою чергу, назвати негативним, оскільки типології та схеми, що були вироблені в інших країнах, також застосовуються без корінних змін.

По-друге, типології відмивання коштів з кожним роком стають складнішими, що можуть включати до свого складу багаторівневі операції із купівлі цінних паперів, незаконним відшкодуванням ПДВ з бюджету, операції із зняттям готівки, розрахунки із фірмами, що знаходяться в офшорних зонах та ін., тому постійний моніторинг даних змін повинен стати базовою складовою вдосконалення українського законодавства.

По-третє, поряд із застосуванням світового досвіду з легалізацією коштів, отриманих незаконним шляхом, потрібно з превентивною метою винаходити нові схеми відмивання коштів і досить оперативно вносити відповідні корективи до нормативно-правової бази.

По-четверте, потрібно внести зміни до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” згідно з новою редакцією Сорока рекомендацій групи FATF, яка була прийнята в червні 2003 року.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження планується проводити у напрямку поглибленого аналізу фінансового моніторингу в Україні і світі, дослідити організації, що займаються боротьбою з легалізацією коштів, отриманих незаконним шляхом, проаналізувати типології відмивання коштів та шляхи їх викриття. Приділити увагу зарубіжному досвіду у боротьбі з відмиванням коштів.

Список літератури

1. Грищенко О. Проблеми боротьби з “відмиванням брудних коштів” // <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1816>.
2. Києвець О. Україна в контексті відмивання коштів // <http://justinian.com.ua/magazine.php?id=37>.
3. Коваленко В.В. Фінансовий моніторинг банків: Навчальний посібник. – Суми: ВВП “Мрія-1”, 2005. – 120 с.
4. Міністерство економіки України. Оцінка та аналіз рівня тіньової економіки за підсумками 2004 року // Тенденції тіньової економіки в Україні. – 2005. – № 2(15).
5. Сиденко В., Барановський О. Проблеми власності та легалізації капіталів і доходів в Україні // Дзеркало тижня. – 2004. – № 18(493).
6. Сорок рекомендацій Групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), введені в дію загальною постановою КМ України і Правління НБУ від 28.08.2001 № 1124.
7. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене постановою Правління НБУ від 14.05.2003 № 189, зі змінами та доповненнями.
8. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638.
9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 28.11.2002 № 249.
10. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664.

Отримано 01.11.2006

Колдовський, М.В. Правовий аспект фінансового моніторингу комерційного банку / М.В. Колдовський // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2007.- Т. 19.- С. 352-358.